

MPRA

Munich Personal RePEc Archive

The Role of IMF-World Bank Structural Adjustment Policies in The Transformation of Turkey's Development Perception

Soyak, Alkan and Eroğlu, Nadir

27. March 2008

Online at <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/11466/>

MPRA Paper No. 11466, posted 08. November 2008 / 17:43

TÜRKİYE’NİN KALKINMA ANLAYIŞININ DÖNÜŞÜMÜNDE IMF- DÜNYA BANKASI YAPISAL UYUM POLİTİKALARININ ROLÜ*

Prof. Dr. Alkan Soyak
Doç. Dr. Nadir Eroğlu
(Marmara Üniversitesi İİBF
İktisat Bölümü)

Giriş

1980’li yıllardan beri küreselleşme sürecinin artan ivmesi ile belirginleşen uluslararası iktisadi yapıdaki dönüşüm, Türkiye’nin kalkınma politikaları ve planlarında da yansımaları bulmakta; kalkınma anlayışında yaşanan değişim 2000’li yıllarda doruk noktasına ulaşmaktadır. Özellikle 1980 sonrası süreçte Türkiye’nin genel olarak iktisat politikaları, özel de ise kalkınma politikalarının ulusal niteliğini kaybetmesi ve niteliksel bir dönüşüm yaşamasında ikiz kurumların (IMF ve Dünya Bankası) dayattığı politikaların rolü daha da önem kazanmaktadır. Ulusal para-kredi ve finans sisteminin kurumları, hukuki düzenlemeleri, aktörleri ve uygulamaları bu süreçte hiç şüphe yok ki IMF ve Dünya Bankası’nın programlarının öngördüğü şekilde biçimlenmekte ve küresel yapıyla büyük maliyetlerle bütünleşilmeye çalışılmaktadır. Günümüzün neo-liberal içerikli bilgi çarpıtma ortamında önemini kaybetmiş gibi sunulsa da, aslında hâlâ önemli işlevleri olan kalkınma politikaları ve kalkınma planları da bahis konusu uygulamalardan nasibini almaktadır. Bu şekil alış hangi değişimlerle su yüzüne çıkmakta ve IMF ile ikiz kardeşi Dünya Bankası programlarında somut olarak nasıl dile getirilip, dayatılmaktadır? Daha da önemlisi bu süreç ulusal kalkınma politikalarına ve planlarına nasıl yansımaktadır? Çalışma, bu temel sorulara verilecek yanıtlar bağlamında şekillenecektir.

1. IMF ve Dünya Bankası’nın Kredi Politikalarının Teorik Temelleri

II. Dünya Savaşı sonrası, kalkınma sorunlarını açıklamaya yönelik iktisat literatürü, genel olarak Ortodoks ve Bağımlılık yaklaşımları temelinde ele alınabilir. Ortodoks yaklaşımda, gelişmiş Batı ülkeleri model olarak ele alınmakta, geri kalmışlık bu ülkelerde bulunup GOÜ’de bulunmayan yapısal unsurlara dayandırılmaktadır. Az gelişmişlik bu ülkelerin kendi içsel dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda sermaye birikimi sorunu ve sanayileşme, Batı’da gerçekleşip GOÜ’lerde kendi içsel dinamikleriyle oluşmayan temel sorunlar olarak algılanmaktadır. Bu kapsamda Ortodoks yaklaşımlar, *Safhalara Göre Kalkınma Görüşünü Savunan Teoriler* (W.W. Rostow’un İktisadi Gelişme Aşamaları Modeli), *Dengeli Gelişme Teorileri* (H. Chenery ve J. Tinberger’in Dengeli Gelişme Modelleri, R. Nurkse’ün Kapalı Çember Teorisi) ve *Dengesiz Gelişme Teorileri* (A.O. Hirschman, vd) olarak sınıflandırılabilir. Bu teorilerin özünde, planlı ya da plansız GOÜ’lerin ancak sanayileşerek kalkınabilecekleri iması vardır. Ancak GOÜ’lerdeki teknoloji üretimi sorununu merkeze almayan; teknolojiyi dışsal kabul eden bu teoriler sanayileşme konusunda da dış finansman kaynakları ve yardım mekanizmalarını öne çıkarmaktadır (Soyak, 2006:25–28). Bağımlılık yaklaşımlarını benimseyen görüşler içerisinde ise konuyu merkez-çevre ilişkisine vurgu yaparak ele alan, az gelişmişliği dünya sistemi ile ilişkilendirerek, dışsal nedenlere ve yapısal bağımlılığa dayandıran ECLA okulunun görüşleri kayda değerdir. Bu ekolde, serbest dış ticaretin az gelişmiş ülkelerin aleyhine işlediği öne sürülerek, uluslararası iş bölümüne karşılaştırmalı üstünlükler ve serbest dış ticaret doğrultusunda tarım ve ilksel mal ihracatı ile katılan ve dış ticaret hadleri aleyhe dönen çevre ülkelerin ithal ikamesine dayalı içe dönük bir sanayileşme politikası izlemeleri önerilmektedir (Soyak, 2006:28–29) Dünya Bankası ve IMF’nin, özellikle *ithal ikameci sanayileşmeye* yönelik görüşlerinin biçimlenmesinde bu yaklaşımdan da etkilenildiğini söylemek mümkündür.

Dünya Bankası’nın 1980’li yıllara kadar kalkınma politikalarında hâkim görüş olan Harrod-Domar büyüme modeli, 1980’li yıllardan itibaren yerini karşılaştırmalı üstünlükler teorisine bırakmıştır. 1980’li yıllara kadar Keynes’in gelişmiş ülkelere önerdiği devlet müdahalesi ve planlı kalkınma modeli Harrod-Domar modeli ile GOÜ’lere aktarılmıştır. Modele göre az gelişmişliği çözmek için tasarruf ve yatırımları artırmak gerekir. R. Nurkse ve N. Kaldor’un düşüncelerinin de desteklediği bu modele göre; GOÜ’lerin dış talep yerine iç talebe bağlı gelir esnekliğinin yönlendirilmesi ve bu ülkelerde planlı kalkınmanın uygulanması ileri sürülmektedir. GOÜ’lerin kalkınma için çok sayıda projeyi aynı zamanda gerçekleştirmek zorunda olmaları ve iç tasarrufların yetersizliği durumunda, dış finansmanın kaçınılmaz hale gelmesi söz konusudur. *Büyük İtiş ve Dengeli Büyüme* teorileri bu bağlamda düşünsel arka planı oluşturmuşlardır. Özellikle 1950’li yıllar ve 1960’lı yılların ortalarına kadar sanayileşmede ithal ikamecilik ve yol gösterici planlama modeli hâkimiyetini korumuştur (Sönmez, 1998:319–321). 1960’lı yıllarda Dünya Bankası, mevcut kalkınma planlarını farklı konulardaki ülkelere aynı

* Bu bildiri Akdeniz Üniversitesi, İİBF tarafından 27-30 Mart tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen “**Globalization, Democratization and Turkey**” konulu uluslararası sempozyumda sunulmuş ve bildiriler kitabının 526-535. sayfaları arasında yayımlanmıştır.

bakış açısıyla önerdiği için bazı iktisatçılar tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştiriler, Dünya Bankası'nın sonuçları belirsiz *beşeri sermayeyi geliştirici* projelerden çok *altyapı yatırımlarına* yönelmesi noktasında özellikle daha da güçlü olmuştur. Ancak Banka'nın kamu sektörüne kaynak aktarımının ülke içinde kaynak dağılımında daha uygun ve kolay olduğu için bu yolu benimsediği söylenebilir. Bu görüşün altında ise Harrod-Domar Modelinin genişletilmiş şekli olan *İki Açık* modelinin önemli etkisi vardır. Buna göre bir yandan tasarruf ve yatırım, diğer taraftan ithalat-ihracat arasındaki açıklar büyümeyi engellemektedir. İç tasarrufların yetersiz olması dış finansman (borca) ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır (Öztürk, 1985:155–156). Ayrıca, ülke içindeki üretim ve organizasyon önündeki engeller nedeniyle ihracat artışının, ithalatın artışını desteklemeyeceği, dış finansmanın ise bu aşamada bu tıkanıklığı giderebileceği savunulmuştur. Ancak eleştirilerin de etkisiyle 1960'lı yıllarda dengeli kalkınma ve planlama düşüncesini sorgulamaya başlayan Dünya Bankası, sektörel projelere öncelik vermeye başlamıştır. Büyümenin yüksek gelir gruplarının lehine, alt gelir gruplarının ise aleyhine sonuçlar doğuracağı ve bu nedenle gelir bölüşümü ve büyümenin kalkınma politikalarına entegre edilmesi gerektiği ileri sürülmüş, bu bağlamda Dünya Bankası kredileri tarım, eğitim ve kentleşme alanlarına kaydırılmaya başlamıştır (Sönmez, 1998:321–324). 1980'li yılların başından itibaren ise, Dünya Bankasının *karşılaştırmalı üstünlükler teorisine* dayanarak *yapısal uyum* temasını savunduğu gözlenmektedir. Bu neo-liberalizmin rövanşı olarak nitelenebilecek bir olgudur. 1981-1982'de yaşanan durgunluk ve 1982'de ortaya çıkan dış borç krizi nedeniyle GOÜ'lerde yapısal uyum ve istikrar politikalarının yürürlüğe konması ve neo-liberal bakış açısının güçlenmesinin etkisiyle Dünya Bankası da politikalarını değiştirmiştir. Bu yıllarda Banka'nın danışmanı statüsündeki Bela Balassa ve ona destek veren Kruger ithal ikameci politikaların başarısızlığını vurgulayarak korumacılıktan vazgeçilerek karşılaştırmalı üstünlükler doğrultusunda dünya ekonomisine entegrasyonu savunmuşlardır. Bu aşamada Dünya Bankası yapısal uyum programlarını önermekte ve bu anlamda IMF ile Banka arasında sıkı bir işbirliğine gidilmektedir (Sönmez, 1998:324–327).

2. İki Kurum Arasındaki İşbirliği, Koşulluluk İlkesi ve Yapısal Reformlar

Bretton-Woods anlaşmasına göre kurulan IMF ve Dünya Bankası'nın işlevleri net bir şekilde belirlenmiştir. IMF talep yönetimi ve istikrar problemlerine çözüm ararken Dünya Bankası üretim ve kalkınma sorunları ile ilgilenmektedir. IMF gelişmiş ülkeler ile ilgilenirken Dünya Bankası GOÜ'lerin kalkınma sorunlarına odaklanacaktır. Ancak daha sonra özellikle birinci petrol şokunun yaşandığı dönemden sonra GOÜ'lerde ortaya çıkan acil finansman ihtiyacı iki kurumun görevlerinin birbirine karışmasına neden olmuş, ikinci petrol şokundan sonra da sıklaşan stand-by anlaşmaları ile birlikte, IMF'nin düzenleyici rolü daha belirginleşmiştir (Soyak ve Bahçekapılı, 1998:50–51). Ancak ilke olarak, IMF ve Dünya Bankası'nın makroekonomik istikrar ve yapısal uyum programlarında IMF, öncelikle ödemeler bilançosu dengesi üzerinde yoğunlaşırken, Dünya Bankası ekonomilerin uzun dönem gelişmesine öncelik verir. IMF, para ve maliye politikalarına, döviz kuru yönetimine ve dış borçlanmaya dikkatini yönlendirir. Dünya Bankası, yurtiçi kaynakların mobilizasyonu, kaynak dağılımında etkinlik, ekonomik yapıda ve kurumlardaki reformlar gibi ekonominin yapısı ile ilgili reformları görev edinmiştir. IMF, makro ekonominin yönetiminde parasal değişkenler üzerine odaklanırken, Dünya Bankası, reel değişkenler üzerine odaklanır. Ekonominin talep yönü IMF'nin görev alanıdır; amaç parasal istikrar ve ödemeler bilançosundaki geçici açıkların finansmanı olup, sağlanan program kredileri kısa ve orta vadeli. Ekonominin arz yönü ise Dünya Bankasının görev alanıdır; amaç ekonomik gelişmenin teşvikidir, sağlanan proje kredileri uzun dönemlidir (Şen, 1999:367–368 ve Krueger, 1997:16–19). 1980'li yıllarda dünya ekonomisinde devam eden dönüşümün hızlanması ve geleneksel talep yönetimli istikrar politikalarına giderek artan tepki nedeniyle IMF, stand-by anlaşmalarının süresinin uzatıldığı orta ve uzun vadede arzı artırmaya odaklı yapısal dönüşüm ve uyum problemlerine yönelen politikalara odaklanmaya başlamıştır. IMF'nin sadece toplam talebi düzenleyen ve dış dengesizliği düzelteren politikaları değil, arza dayalı yapısal düzenlemeleri ve reformları da benimsemiş olması ve bu yaklaşım çerçevesinde kamunun yanı sıra özel sektörün de müdahale kapsamına girerek ekonomideki tüm sektörleri içine alması Dünya Bankası ile işbirliğine giden yolu da açmıştır (Sönmez, 1998:337–339). Gerçekten iki kurumun görevleri farklıyken 1980'li yıllardan itibaren Dünya Bankası yalnızca yol, baraj gibi projelere kredi vermekten öteye geçmiş ve yapısal uyum kredileri adı altında daha geniş kapsamlı destek sağlamaya başlamıştır. Banka bu kredileri yalnızca IMF onaylayınca vermekte ve bu onayla birlikte IMF'nin ülkeye dayattığı koşullar gelmektedir (Stiglitz, 2002:35). Daha da ötesinde iki kurumun kredi politikaları aynı teorik temellere dayanmaktadır. IMF-Dünya Bankası işbirliğinin 1986 Mart ayında Yapısal Uyum Kolaylığı (Structural Adjustment Facility- SAF) ve 1987 Aralık ayında ise Artırılmış Yapısal Uyum Kolaylığı (Enhanced Structural Adjustment Facility-ESAF) düzenlemelerinin devreye sokulması ile ve 1989 Mart ayında iki kurumun toplantısında somutlaştığı söylenebilir (Sönmez, 1998:346–349).

IMF, 1950'li yıllardan itibaren istikrar programlarını belirli koşullara bağlamıştır. Daha sonra IMF-Dünya Bankası işbirliği çerçevesinde, istikrar ve yapısal uyum kredileri, ilgili ülkeye koşulluluk ilkesi çerçevesinde dilimler halinde verilmeye başlanmıştır. Hükümetler önerilen politika önlemlerini yerine getirecekleri konusunda mutabakat verdikleri takdirde, kredilere ulaşabilmektedir. Başlangıçta IMF, ilgili ülkenin finansal

programlarını performans kriterleri aracılığıyla izliyordu. Finansal programlama, IMF'nin GOÜ'lerdeki programlarının teorik ve pratik özüdür. 1950'lerden beri koşulluluk ilkesinin belkemiğidir. Finansal programlama ulusal gelir ve harcama, ödemeler dengesinin cari ve sermaye hesapları, merkez bankası, bankacılık sistemi ve kamu hesaplarının bir hesaplar sistemine bağlandığı bir yapı arz eder. Bu yapı fonların hesap akışının ve merkez bankasının parasal haritasının içine tümüyle entegre edilmektedir (Şen, 1999:370 ve Polak, 1997:16). IMF sorunu ödemeler bilançosu dengesizlikleri ile yurtiçi ve yurt dışı fiyat düzeyi arasındaki fark olarak algıladığı için, özellikle 1970'li yılların ortalarından itibaren GOÜ'lere önerdiği politikalar, devalüasyon, iç talebin kısılması, dışa açılma, özelleştirme, kamu harcamalarının azaltılması, vergi sisteminin basitleştirilmesi, para ve kredi sınırlamaları, kısa ve orta vadeli borçların ödenmesi şeklindedir (Alpago, 2002:73-77). Söz konusu Ortodoks istikrar programları ödemeler dengesi sorunlarını çözmek ve enflasyonu önlemek üzere iki temel amaca yönelmektedir. 1980'li yıllara kadar IMF kısa vadeli talep kısıcıcı makro ekonomik düzenlemelerde bulunmuş, arzı artıracak mikro ekonomik yapısal uyum üzerinde durulmamıştır. 1980 ve esas olarak da 1990'lara kadar stand-by düzenlemelerindeki performans kriterleri makroekonomik değişkenlerle ilgiliydi. Ancak 1990'lı yıllarda hemen tüm IMF programları yapısal uyum (ve buna bağlı koşulları) içermeye başlamıştır.

Yapısal uyum, *IMF ve Dünya Bankası tarafından verilen finansal yardımların koşulu olarak ülkelere dayatılan serbest piyasa yönelimli ekonomi politikaları setine* verilen isimdir. Bu politikalar kamu harcamalarının kısılması gibi *istikrar* aşamasının yanı sıra iktisadi yapı ve kurumların dönüştürülmesini içeren *uyarlama* (yapısal reform) aşamasından oluşur (Soyak, 2006:10). Örneğin; vergi yapısındaki ve döviz kurundaki düzenlemeler birinci gruba; enerji ve tarım alanında fiyatlandırma politikalarındaki değişiklikler ise ikinci grup düzenlemelere örnek olarak gösterilebilir (Esen, 2002:2-3). Paralel olarak Dünya Bankası'nın verdiği kredilerde aradığı koşullar ise genel olarak, ithalatın serbestleştirilmesi, devalüasyon, ihracatın özendirilmesi, tarım sektörüne desteğin kaldırılması veya azaltılması, vergi sisteminin düzenlenmesi, kamu harcamalarının azaltılması, KİT'lerinin yeniden yapılandırılması, özelleştirilmesi, tasfiye edilmesi, faizlerin serbest bırakılması ve para politikası araçlarının yeniden düzenlenmesidir (Sönmez, 1998:355-358). 1980 sonrasında bu programlar aracılığıyla yürütülen devletin yeniden yapılandırılması, serbestleştirme ve özelleştirme ile devletin iktisat politikası araçlarından elini çekmesi sağlanmış, iktisat politikası kararlarını alma gücü IMF-Dünya Bankası, WTO gibi uluslararası örgütlere aktarılmıştır. Sürece önemli bir katkı, iktisatçı John Williamson'un 1990 yılında açıkladığı; Washington Mutabakatı olarak da anılan, on maddelik, piyasa yönelimli, neo-liberal reform paketidir. Paket aslında, borç krizi içerisindeki Latin Amerika ülkeleri için önerilmiş, ancak daha sonra gelişmekte olan birçok ülke etkilenmiştir. Bunun da nedeni söz konusu reform paketinin IMF-Dünya Bankası politikalarını da etkilemiş olması ve 1980 sonrasında da IMF-Dünya Bankası istikrar önlemlerinin serbestleşme koşullarını, *finansal alanı* da içine alarak 1990'lı yıllara taşımış olmasıdır Mutabakat, faiz oranlarının serbestleştirilmesi, rekabetçi döviz kuru, ticaretin serbestleştirilmesi, özelleştirme, deregülasyon, yabancı sermaye yönelik serbestleştirme uygulamaları, mali disiplin, mülkiyet hakları ile ilgili düzenlemeler gibi birçok konuyu içeren tam bir küresel bütünleşme modeli ortaya koymaktadır (Soyak, 2006:12-13 ve Eroğlu, 2004:24). Görüldüğü gibi birbiriyle örtüşen IMF ve Dünya Bankası politikalarının, ekonominin serbest piyasa çözümü çerçevesinde neo-liberal temele oturtulması söz konusudur. Klasik okulun *birakınız yapıları, bırakınız geçsinler* mantığı içerisinde kamu sektörünün küçültülmesi, dış ticaretin ve finans piyasalarının serbestleştirilmesi ve yabancı sermayeye açılması, kısaca fiyat mekanizması aracılığıyla yapısal dönüşüm amaçlanmaktadır. Son tahlilde tamamen döviz kazanmaya yönelik biçimlenen bu modelin nihai amacı ise, GOÜ'lerin dış borçlarının en azından faizini düzenli olarak geri ödeyebilecekleri ekonomik ortamın yaratılması ve borçlanma olgusunun sürekliliğinin garanti altına alınmasıdır.

3. Yapısal Uyum Politikalarının (YUP) Kalkınma Anlayışı ve Planlamasına Yansımaları: Türkiye Örneği

3.1. IMF İle İlişkiler ve Yansımaları (1946-1980 Dönemi)

Türkiye-IMF ilişkileri 9 Eylül 1946 devalüasyon kararı ile başlatılırsa, 62 yıldır bu ilişkinin bir şekilde sürdüğü görülecektir. Dönemin Başbakanı Recep Peker, IMF ile olan ilişkilerin başlatılması ve 1946 devalüasyonu için yaptığı bir açıklamada, "*Sistemi değiştirmemiş olsaydık dünya ticaret nizamının içinde ister istemez tecrit edilmiş olacaktık*" diyerek dönemin koşullarını açık yüreklilikle ortaya koymaktadır (Tasvir, 1946'dan aktaran Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2007:17). 1958 ilk stand-by anlaşmasından 2007 yılına kadar 20 stand-by anlaşması imzalanmıştır. 2008 Şubat ayında tamamlanacak son dönemi de sayarsak 62 yıllık sürenin (1946-2008), 28 yılının IMF ve Dünya Bankası'nın gözetim ve denetimi altında geçirildiğini saptamaktayız. Günümüze kadar yapılmış olan anlaşmaların dökümünü Ek Tablo-1'den izlemek mümkündür.

Türkiye IMF'ye 1946 devalüasyonu ertesinde, 1947 yılında üye olmuştur. Bu tarihten 1980 yılına kadar on dört stand-by (destekleme) anlaşması imzalamıştır. Birincisi 1958, dokuzu 1961–1969 yılları, on birincisi 1970, on ikincisi 1978, on üçüncüsü 1979 ve on dördüncüsü 1980 yılına rastlamaktadır. Hepsisi de devalüasyon ile sonuçlanmıştır (Doğan, 1980:6). İstikrar programlarının yasal düzenlemeleri Türkiye'de genellikle Türk Parasının Kıymetini Koruma Yasasına dayalı kararlar ile uygulamaya konulmuştur. 1958 ve 1970 istikrar programları sabit kur sistemine dayanan Bretton-Woods dönemine denk düşmektedir. 1958 ve 1970 programları birer yıllık, 1978–1979 programları iki yıllık ve 1980 programı üç yıllıktır. İki yıllık hazırlanan 1978 Stand-by anlaşması sonradan iki pakete dönüştürülmüştür. Ancak 1978 ve 1979 programlarını tek bir paket olarak görmek mümkündür (Ekzen, 1984:165–171). 1970'li yılların son beş yılı IMF-Dünya Bankası ile Türkiye'nin ilişkilerinin yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Bu döneme damgasını vuran iki önemli ekonomik gelişme *mini devalüasyonlar* ve *Döviz Çevrilebilir Mevduat (DÇM)* hesaplarıdır. IMF tek seferde büyük oranlı bir devalüasyon istemekte, hükümetler de her defasında iktidardan düşmelerine neden olan devalüasyonları reddetmektedir. Yeni borç bulmanın kapısı niteliğindeki ve ülkelerin dış bağımlılığı konusunda önemli soru işaretleri barındıran IMF'den borçlanmanın DÇM yoluyla ertelenmesi IMF'yi rahatsız etmektedir (Doğan, 1984:138). Ancak, Türkiye'nin dış ödemeleri 1977'den sonra büyük ölçüde durmuş ve sadece, mecburi ilaç hammaddesi, gübre ve petrol için döviz ayrılabilmiştir. Bunun neticesinde, hükümet IMF ile masaya oturmak zorunda kalmıştır. İlk anlaşma 1978'de yapılmış, Doların fiyatı 19 TL'den 25 TL'ye çıkarılmış, bazı talep kısıcı önlemler alınması ve bunlar karşılığında borçların vadelerinin uzatılarak yeni borçların gelmesi öngörülmüştür. Anlaşma sonucunda borçların vadeleri uzatılmış, ancak yeni para gelmemiştir. Hükümet, politik ideolojisinin IMF önlemleri ile bağdaşmadığını öne sürerek öngörülen önlemleri almamış, fiyatlar 1978'de %52 artarak mal sıkıntıları başlamış, bunun üzerine 12 Haziran 1979'da IMF ile ikinci kez anlaşma yoluna gidilmiştir. Doların fiyatı bu kez 47 TL'ne yükseltilmiş, ancak yine vaat edilen önlemler alınmamış, fiyat artışları bu yıl içinde %80'e ulaşmış ve milli gelir negatif büyüme göstererek -%4 gerilemiştir. 1978 yılının başında Türkiye yeniden IMF'ye başvururken, IMF ve Dünya Bankası uluslararası Merkez Bankası ve Planlama Örgütü rolüne soyunmakta, dünya para sistemi ve gelişme politikalarında tekrar otoritesini artırma çabasına girişmektedir. Dünya Bankası yetkilileri Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (IV. BYKP) hazırlıkları ile yakından ilgilenmektedirler. Planla ilgili stratejileri, önerileri ve bilgileri istemekte, yabancı sermayeye yeni imkânların tanınması ve IV. BYKP'nin uygulanmasına iki yıl ara verilmesini önermektedirler. IMF, planın ertelenmesinde, dolayısıyla sanayileşmeye iki yıl ara verilmesinde kur politikasını araç olarak ileri sürerken, Dünya Bankası plan yerine geçiş programları uygulanmasını istemektedir. IMF'nin önerdiği kur politikası, aslında kuru serbest bırakmayı hedeflemekte, plan kavramını göz ardı etmekte, bu da anlaşılacağı üzere kalkınmanın başlarındaki az gelişmiş bir ülkenin çağdaş teknolojiye dayalı sanayileri kurma çabasından vazgeçmesi anlamına gelmekteydi (Doğan, 1984:149–167). Planlı dönemde (1960–80) hazırlanan ilk üç beş yıllık kalkınma planının siyasi yapıdaki istikrarsızlıklara ve IMF ile olan ilişkilere rağmen uygulama imkânı bulunduğunun altını çizmek gerekir. IV. BYKP ise 1970'lerin sonunda ağırlaşan iktisadi ve sosyopolitik krizin etkisiyle gündeme gelen istikrar programları tarafından kesintiye uğramış, 24 Ocak 1980 kararlarıyla tamamen rafa kaldırılmıştır. Planlı dönemde IMF ile olan ilişkilere rağmen ithal ikamesi stratejisiyle sanayileşerek kalkınmanın hedeflendiği, büyüme amaçlı bir yaklaşımla kalkınmanın sağlanacağı öngörüldüğü, plan hedeflerine ulaşılmasında iç kaynakların yanı sıra dış kaynaklara bel bağlandığı, karma ekonomik yapıya öncelik verilen bir planlama süreci yaşanmıştır. Tüm siyasi istikrarsızlıklara rağmen DPT'nin temel görevini yerine getirdiği söylenebilir. Ancak 1970'lerin sonuna doğru artan siyasi istikrarsızlık ve iktisadi krizin etkileriyle işlev kaybı yaşayan kalkınma planlarının hazırlayıcısı DPT, 24 Ocak 1980 arifesinde sermaye kesiminin tepkileri doğrultusunda IMF'nin istikrar programlarına karşı çıkabilecek önemli bir kadrosunu, 1979 II. MC Hükümetinin yaptığı tasfiye ile kaybetmiştir (Soyak, 2006:135–138).

3.2. IMF-Dünya Bankası Yapısal Uyum Politikaları (1980 Sonrası)

1979 seçimlerinden sonra kurulan azınlık hükümeti, IMF ile anlaşarak 24 Ocak Kararları'nı uygulamaya koymuştur. O güne kadar izlenen ithal ikameci sanayileşme stratejisinin kurduğu yapı üzerinden hızlı bir ihracat bekleyen ve bir önceki stratejiyi dışlayan yeni programın tercihi, üretimi ucuz ve döviz sağlayıcı malların teşvik edilmesidir. Kurulan model dünya fiyatlarını esas alan, dış rekabete açık ve kamunun ekonomideki ağırlığını daraltmayı hedefleyen bir oluşumu kabul etmektedir. 1 Temmuz 1980 ve Bakanlar Kurulu'nun 8/909 Sayılı Kararı ile faiz oranları serbest bırakılmış ve mevduat münzam karşılıkları yeniden düzenlenerek ihracat kredilerinde farklı faiz oranı uygulaması getirilmiş, ihracatın teşviki ve farklılaştırılması amacı ile imalatçı ihracatçıya girdi temininde gümrük muafiyetinden yararlanması imkânı tanınmıştır. 8/168 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Yabancı Sermayeyi Teşvik Çerçeve Kararı kabul edilerek özellikle yabancı bankacılığın giriş koşulları kolaylaştırılmaya çalışılmış, ithalatın libere edilmesi kapsamında da 1980 yılı ithalat rejimi liberasyon listeleri genişletilerek kotalar daraltılmış ve ithalattan alınan damga resmi %25'den %1'e düşürülmüştür (Ekzen, 1984:167–170). Hemen şunu da belirtmek gerekir ki, 12 Eylül askeri darbesini de arkasına alan söz konusu tedbirler, ekonominin kısa süreli istikrarını sağlamanın ötesinde, uzun dönemli birikim rejimini değiştirme ve

yapısal uyumu başlatma görevini üstlenmiştir. 1980 programı ile IMF ve Dünya Bankası Türkiye'nin iktisat politikalarında belirleyici bir aktör durumuna gelmiştir (Soyak, 2006:1401). Bu çerçevede IMF, Türkiye için 1982–1988 dönemi için, üç alternatifli kalkınma modeli hazırlamış, ihracata dayalı ılımlı büyüme senaryosunun uygulanmasını istemiştir. Dünya Bankası uzmanlarının hazırladığı Türkiye Raporunda, Türkiye'nin beş yıl istikrar programını sürdürmesi, yeni yatırımlara girişilmemesi esasına dayalı ekonomi modeli önerilmiş, OECD ise hazırladığı raporda, sabit sermaye yatırımlarının %5,7 değil, %3 artırılmasını, tüketim artışının %4,1 yerine %3,6 olması gerektiğini öngörmüştür (Kardüz, 1983'den aktaran Soyak, 2006:141). Bu yönlendirmeler çerçevesinde DPT'nin de elinin kolunun bağlandığı açıktır. Yaşanan sürecin Türkiye'de kalkınma planlamasına kurumsal olarak en önemli yansıması 1982 Anayasası ile kalkınma planlamasının devletin temel görevlerinden çıkarılarak ekonomik hükümler bölümünde düzenlenmesi ve DPT'nin Anayasal bir kurum olma statüsünden yoksun bırakılmasıdır. Böylelikle DPT'nin işlev ve yapısında siyasallaşmaya açık bir sürece de yol açılmıştır (Sezen, 1999:107–136). 1980 sonrası yaşanan dünyayla bütünleşmeye yönelik neo-liberal politikaların biçimlenmesinde IMF-Dünya Bankasının *yapısal uyum politikalarının* etkisi çok büyüktür. Artık söz konusu politikalar, iktisadi yapıların ve kurumların dönüştürülmesini içeren *uyarlama* aşamasını da içermektedir. IMF destekli 24 Ocak Kararları ile başlatılan yapısal uyum süreci, bir yandan ekonominin geneline yönelik makro düzenlemeleri yapma koşuluyla verilen Dünya Bankası yapısal uyum kredileri, diğer taraftan her sektörün işleyişini değiştirmeyi hedefleyen sektörel uyum kredileri ile sürdürülmüştür (Sezen, 1999:250–251, Soyak, 2006:143). Türkiye'de devletin ve ekonominin yeniden yapılandırılması 1980'li yılların başında Dünya Bankası ile imzalanan 5 yapısal uyum kredisiyle başlatılmıştır. Bu anlaşmaların getirdiği önemli düzenlemeler içinde; ihracatın geliştirilmesi, enerji sisteminde özelleştirme, kamu yatırımları içinde KİT yatırımlarının azaltılması ve altyapı projelerine öncelik verilmesi, finansal sermaye hareketlerinin altyapısının hazırlanması ve bunun için para ve sermaye piyasalarının kurulması ve işletilmesi, tarım sektöründe gübre, tohum, ilaç, makine gibi girdilerde devlet tekelinin kırılması gibi hususlar sayılabilir. Bu anlaşmalar ile son yirmi yıldan bu yana uygulanacak istikrar-iktisat politikaları için makro düzeyde zemin hazır hale getirilmiştir. Daha sonra ise, Dünya Bankası ile sektörel uyum kredileri için anlaşmalar imzalanmaya başlanmıştır. 1985 yılından itibaren tarım, finans ve enerji alanında sektörel uyum kredileri imzalanmıştır. Aynı dönemde isimlerinde sektörel uyum olmasa da eğitim, sağlık ve yerel yönetim alanlarında yeniden yapılanma amacıyla proje kredisi anlaşmaları uygulamaya konulmuştur. 2000'li yıllarda ise IMF ve Dünya Bankası destekli program ve bunun getirdiği ekonomik reform projesi, *mali ve kamu sektörü uyum projesi* adı altındaki kredilerle yapısal uyarlanmanın sürdürüleceği görülmektedir. Özellikle bu dönemde, enerji ve telekomünikasyon gibi altyapı sektörlerinin deregule edilmesi, özelleştirmenin hızlandırılması, mali kesim ve kamu sektörüne yönelik bütüncül bir reform gerçekleştirilmesi, bankacılık kesiminin yeniden yapılandırılması gibi sorunlar öne çıkmaktadır (Güler, 2002:1 ve Soyak, 2006: 144). Söz konusu dönüşümü 1980 öncesi ve sonrasında Dünya Bankası'nın Türkiye'ye verdiği kredilerin içeriğini gösteren Ek-Tablo 2 ve Ek-Tablo 3'den izlemek mümkündür.

2000'li yıllara damgasını veren uzun soluklu IMF-Dünya Bankası-Türkiye ilişkileri 1990'ların sonunda tekrar yoğunlaşmıştır. 1997 yılının Ekim-Kasım aylarında, Koalisyon Hükümeti'nin IMF ile orta vadeli bir stand-by arayışı, 1998 yılında *Yakın İzleme Anlaşması* ile sonuçlanmış, son on yıllık en uzun (1998–2008) IMF-Türkiye ilişkileri de başlatılmıştır. 1997 Kasım ayında başlayan süreç, iki yıl sonra istikrar ve yapısal uyum programına dönüşmüş, programın 2000 uygulaması, 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerine neden olmuş, *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı* ile yenilenen süreç Kasım 2002 seçimlerine rağmen devam ettirilmiş, Şubat 2005 tarihine kadar uzatılmıştır. 2005 Mayıs ayında AKP Hükümeti de üç yıllık bir anlaşma imzalayarak süreci Mayıs 2008'e kadar kesintisiz taşımıştır. Kasım 2002 seçimlerine katılan altı partinin ekonomik programlarını inceleyen bir çalışma, Genç Parti dışında hiçbir partinin uygulanan IMF programı dışında bir görüş dile getirmediğini ortaya koymaktadır (Ölmezouğulları vd., 2002'den aktaran Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2007:23). Ekzen de, 2000 Ocak ayından itibaren başlayan üç yıllık stand-by anlaşmasını kesintisiz 5 yıllık orta-uzun vadeli IMF-Dünya Bankası programı haline geldiğini vurgulamakta ve 2000–2004 dönemini kapsayan bu programı "2. Beş Yıllık IMF-Dünya Bankası Planı" olarak adlandırmaktadır. "1. Beş Yıllık IMF-Dünya Bankası Planı" olarak 1980–1985 arasındaki dönem kastedilmekte ve her iki dönemin programında da iki önemli ayağın istikrar ve yapısal uyum(reform) olduğunu öne sürülmektedir (Ekzen, 2003:1–3). Aslında 1998–2008 yıllarını kapsayan ve değişen iktidarların da aynı şekilde devralıp IMF ile uyum içinde sürdürdükleri on yıllık sürecin yapısal reformlar ayağı, bankacılık yasası (BDDK'nın oluşturulması), SSK yasasının değiştirilmesi ve prim oranlarının yükseltilmesi, tarımsal desteklemenin kaldırılması ve Tahkim Kanunu'nu kapsamaktadır. Söz konusu reform taahhütlerinin hepsi yerine getirilmiştir. Programın makro ekonomik istikrar ayağı ise aksamıştır. Bunun nedeni 2000 ve 2001 krizlerine bağlanabilir. 1999 Yakın İzleme Anlaşması ile başlayan ve günümüze kadar geçen süreç, tıpkı 24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleri gibi önemli bir aşamayı başlatmıştır. Söz konusu süreç, neredeyse sayılamayacak miktarda ve inanılmaz ayrıntıya inen yapısal önlemleri içermektedir. Esen'in 1999–2002 yılları arasındaki iki niyet mektubunda düzenlenen yapısal reformların bir kısmını değerlendirdiği çalışmasında, 145 yapısal düzenlemenin taahhüt edildiği, bunların dışında sektörel bazda, örneğin Türk Telekom'un özelleştirilmesi ile ilgili alınması gereken, yönetim kurulu ve üst yönetim kurulunun atanmasından yasanın

TBMM'den ne zaman geçmesi gerektiğine kadar ayrıntıya inen 19 hükmün bulunduğu, tarımda hububat fiyatlarının tespit usullerinin dahi neler olacağını belirten ayrıntıların bulunduğu ortaya konulmaktadır (Esen, 2002:13-16).

3.3 YUP'un Kalkınma Planları ve Anlayışına Yansımaları

1980'den günümüze özetle sunulan tüm bu gelişmelerin ülkenin kalkınma anlayışına ve dönemin kalkınma planlarına yansıtıldığını belirtmek gerekir. Kamu sektörü ve kooperatifçiliğe ağırlık veren, kamu girişimciliğini öne çıkaran ve sanayileşmeyi birinci derecede önemseyen IV. BYKP, 1980'lerin ilk yıllarında uygulamadan kaldırılmıştır. DPT daha sonraki yıllarda da kalkınma planları hazırlamaya devam etmişse de bu planlar, IMF-Dünya Bankası ikilisinin dayattığı yapısal uyum politikalarından ziyadesiyle etkilenmiştir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (V.BYKP) ve Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (VI. BYKP) *sektörel planlama anlayışıyla hazırlanan planlar olmakla birlikte, IMF ve Dünya Bankası'nın dayattığı iktisat politikalarının yansıtıldığı birer belge niteliği taşımışlardır*. Bu planlarda *özelleştirme, devletin sanayiden elini çekmesi ve altyapı yatırımlarına yönelmesi amaçlanmıştır*; örneğin, V.BYKP'de *sanayileşme hedefi son sırayı alırken ihracat artışı ilk önceliğe yerleştirilmiştir*. Hatta beşinci yapısal uyum kredisi anlaşması, V.BYKP'nin hazırlığının hedefleri ve stratejisi açısından yapısal uyum programına uygun olarak tamamlanması koşulunu öne sürmüştür. Ayrıca hem V.BYKP hem de VI. BYKP' da bir önceki plan dönemine yönelik değerlendirme geleneği bir kenara bırakılarak; planlar arasında bağlantı kurma, uyum sağlama ve plan hedeflerine ulaşma önemini kaybetmiştir (Ertel, 1986:158–159, Sezen, 1999:260–267 ve Soyak 2006:145). Bütüncül ve sektörlerle dayalı planlama anlayışı ise Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (VII. BYKP) ile birlikte terk edilmiş, stratejik planlama doğrultusunda hukuki ve kurumsal değişimleri öngören *yapısal değişim projelerini* içeren bir plan hazırlanmıştır (Yılmaz, 1999:98). İktisadi sektörlerin ortadan kaldırıldığı planda, özellikle sosyal sektörlerle yönelik temel yapısal değişim projeleri öne çıkarılmıştır. Kalkınma planlarının bundan sonra ekonomiyi yönlendirmesi açısından getirdiği yaklaşım; *“Türkiye ekonomisi esas itibarıyla dışa açık, rekabetçi piyasa mekanizmasına dayandığından, Kalkınma Planlarının ekonomik ve sosyal hayatın tamamını ayrıntılı olarak belirlemesi ve öngörülerinin gerçekleşmesi için zorlayıcı olması beklenmemelidir”* (DPT, 1995:21) tespitinden açıkça anlaşılmaktadır. Bu bağlamda planda mevcut makroekonomik projeksiyonlar birer temenni niteliğinde iken politikalar ve araçlar ise göstermelik bir şekilde yer almaktadır. Örneğin; *Bilim ve Teknolojide Atılım Projesi*'nde üçüncü sanayi devriminin yeni sektörlerinin geliştirileceği belirtilirken, yatırım politikaları bölümünde bu sektörlerle yönelik herhangi bir yatırım programı oluşturulmamıştır. Ayrıca planın modelinin özellikle kamu finansmanı ile ilgili bölümleri gerçekçilikten uzak olarak yorumlanmaktadır (Konukman, 1995:25). Çıkarılan bir Başbakanlık genelgesiyle 1990'ların başından itibaren DPT'ye kamu yatırımcı kuruluşlarından gelen projelere yalnızca bütçe tahsis etme görevi bırakılmış; bu bütçenin hangi projelere harcanacağı hususunda ise kuruluşların serbestçe karar verebilmesine imkân tanınmıştır. Böylelikle söz konusu planla birlikte DPT, adem-i merkezîyetçi bir anlayışla her kuruluşun kendi önceliğine göre hazırladıkları projeleri, kalkınma planlarının öncelikleriyle bağdaştırmaya çalışan bir konuma itilmiş; *proje değerlendirme örgütüne* dönüştürülmüştür. Bu süreç sonunda *DPT, ilgili plan kitabı üzerine kendi amblemini koymaktan dahi kaçınır hale gelmiştir*. Türkiye'de kalkınma planlaması yaklaşımındaki bu tercihin dinamiklerini ise ulusal koşullarla değil, Dünya Bankası'nın GOÜ'ler için artık bütüncül, zorlayıcı ve sektörel planlama anlayışının miladını doldurduğunu ilan etmesiyle ilişkilendirmek gerekir (Sezen, 1999: 133–272, Soyak, 2006:146).

AB ile olan ilişkilerde 1990'ların sonu ve 2000'li yılların başıyla birlikte gündeme gelen kurumsal düzenlemeler, sonraki planlama faaliyetlerini belirleyen temel unsur olmuştur. *Katılım Ortaklığı Belgesi*'nin imzalanması, Ulusal Program'ın kabul edilmesi ve İlerleme Raporları ile birlikte Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005) (VIII. BYKP) AB'ye uyum süreci için gerekli yapısal düzenlemelerin bir aracı haline dönüşmüştür. VIII. BYKP'nin uzun vadeli gelişme stratejilerine bakıldığında ülkenin dünya ile bütünleşmesinin daha da hızlandırılmasının hedeflendiği, dünya hasılasından daha çok pay alınmasının ve daha etkili bir dünya ve bölgesel güç haline gelmesinin amaçlandığı görülmektedir (DPT, 2000:23). Ancak planla ilişkili çeşitli belgelerde bunun nasıl bir sosyoekonomik yapıyla ve hangi araçlarla sağlanacağı hem net olarak ifade edilmemekte, hem de bazı çelişkileri içermektedir (Soyak, 2006:147). Uygulanmakta olan 9. Kalkınma Planı'nın (IX. KP) stratejisine bakıldığında ise makroekonomik istikrarı sürdürme adına daha önceki IMF programlarında yer alan ve 2005 Stand-by anlaşmasıyla da yinelenen bir yaklaşımla, *sıkı para ve maliye politikaları, enflasyon hedeflemesi ve mevcut kur politikasına* plan döneminde de devam edileceği belirtilmektedir (Referans, 2006). Türkiye'de 1980 sonrası süreçte uygulanan yapısal uyum politikalarıyla birlikte kalkınma planlaması ve anlayışında yaşanan dönüşümün son simgesi IX. KP'dir. 2000'li yıllarda etkisi daha da hissedilen AB'ye uyum çabalarının bir ürünü olan bu plan ve yine bu sürecin bir yansıması olarak gündeme gelen “Kalkınma Ajansları”, yaşanan dönüşümün nihai aşamasını oluşturmaktadırlar. AB bütçe dönemine uyum sağlanması amacıyla uygulamaya konulması bir yıl ertelenen ve 7 yıllık hazırlanan IX. KP, aynı zamanda geleneksel beş yıllık kalkınma planlaması anlayışının

sonlandırılması anlamına da gelmektedir (Soyak, 2006:157). Genelgesi'nden yapılan aşağıdaki alıntı ise Türkiye'nin *kalkınma planlaması* anlayışının geldiği nihai aşamayı gözler önüne sermesi açısından önemlidir: "Başlangıcından itibaren kamu kesimi için emredici, özel kesim için yönlendirici olan planlarda, giderek geniş kapsamlı ve ayrıntılı bir modelden, devletin ekonomideki rolünün yeniden tanımlanmasının da bir sonucu olarak, makro çerçeve oluşturan, öngörülebilirliği artıran, sistemin daha etkin işleyişine imkân verecek biçimde kurumsal ve yapısal düzenlemeleri öne çıkaran ve temel amaç ve önceliklere daha fazla yoğunlaşan bir stratejik yaklaşım modeline geçiş söz konusudur" (DPT, 2005'den aktaran Soyak 2006:159). Aynı genelgede bundan sonra öngörülen *kalkınma anlayışının* da temel unsurlarını bulmak mümkündür. Planlı kalkınma döneminde (1960–80) büyük ölçüde sanayileşmeye odaklanmış olan ve devletin bu süreci önemli ölçüde yönlendirdiği bir kalkınma anlayışı söz konusu iken, küreselleşmeye karşı pasif duruşun getirdiği koşullar doğrultusunda ve *yapısal reformları gerçekleştirme* görevi adına 1980'li ve 1990'lı yıllarda bu anlayış terk edilmiştir. Yeni anlayışla birlikte, ekonomik açıdan özellikle *makroekonomik istikrarın sağlanması ve sürdürülmesi, değişen şartlara hızla uyum sağlayabilen bir kurumsal kapasitenin oluşturulması ve yatırım ortamının iyileştirilmesi* gibi neo-liberal yapısal uyum politikalarının temel unsurları öne çıkarılmaktadır (Soyak, 2006:160). 1980'li yıllarda ve özellikle de 1990 sonrasında oldukça zayıflayan ve etkinliğini kaybeden *bütüncül ve merkezi ulusal kalkınma planlaması anlayışının*, "Kalkınma Ajansları'nın tamamen hayat bulmasıyla birlikte büyük ölçüde ortadan kalkacağına altını çizmek gerekir. AB'ye uyum sürecinde daha önce oluşturulan *Düzye 2 İstatistikî Bölge Birimleri* esas alınarak kurulmaya başlanan bu ajansların ulusal düzeyde koordinasyonundan sorumlu örgüt DPT Müsteşarlığı'dır. AB fonlarının büyük bir kısmının bu bölge birimleri esas alınarak dağıtıldığı düşünüldüğünde ajanslar, AB fonlarının dağıtılmasının kurumsal mekanizmasına dönüşecektir.

Değerlendirme ve Sonuç

Sürecin son aşamasını yaşadığımız bugünlerde Türkiye'de *planlama ve kalkınma anlayışında yaşanan köklü değişimin* dinamiğinin içsel değil, dışsal nitelikte olduğunu vurgulamak gerekir. IMF-Dünya Bankası ve AB'nin de bir şekilde dâhil olduğu yapısal reformlar ile sanayileşme hedefinden tamamen kopuk bir şekilde, merkezi ulus-devleti olabildiğince etkisizleştirmeğe, piyasaları genişletmeye ve özelleştirmeyle iç-dış borç stokunu döndürerek, finans sermayeye vur kaç zemini hazırlayan *alla turca* bir serbest piyasa ekonomisi modeli oturtulmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda *sosyal devletten*, piyasa reformlarını yürüten bir aygıt olarak *etkin devlete dönüşüm süreci* söz konusudur. Bu süreçte kalkınma planlaması ve kalkınma anlayışındaki dönüşüm tamamen su yüzüne çıkmaktadır. Amacı halkın genel refahını yükseltmek olup; ulusu bir bütün olarak kapsayan ulusal kalkınma planlamasında; merkezi planlama otoritesi planı yönlendirirken, sosyoekonomik kaynaklar bir bütün olarak, merkezi devlet yönetimi altında maksimize edilmektedir. Hâlbuki Türkiye'de yaşanan yapısal uyum politikalarının nihai aşamasında merkezi devletin ulusal kaynaklara dayalı ve ekonomik bağımsızlığı önceleyen birikim biçimleri ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. 2007 yılında uygulamaya konulan 9. Kalkınma Planı ve büyük ölçüde AB sürecinin bir ürünü olan "Kalkınma Ajansları" bu dönüşümün taşıyıcıları olacaktır. Bundan sonraki süreçte AB güdümlü ulusal kalkınma planlamasının nasıl bir boyuta taşınacağını kestirmek mümkündür. Kalkınma Ajansları düzleminde adem-i merkezîyetçi bir planlama anlayışıyla hazırlanacak ve finansman sorunu büyük ölçüde AB kaynaklarıyla çözülmüş *Düzye 2 Bölgelerinin Gelişme Planları* ve bunları yönlendirecek olan *AB Ulusal Kalkınma Planı*, bu üstünlüğü ile geleneksel kalkınma planlarını da biçimlendirecektir. *Sivil toplum örgütleriyle organik ilişki içindeki ulusal-küresel sermaye gruplarının* bu süreçte etkili olmasını beklemek ise sürpriz olmamalıdır. Böylelikle 1990'ların başından itibaren (kamu kuruluşları için) yukarıdan aşağıya doğru işletilen merkezi nitelikli ulusal kalkınma planlaması fikri ve eyleminden zaten tamamen uzaklaş(tırıl)mış olan DPT için 2000'li yıllarda yeni bir kurumsal kimlik edinme sürecine yol açılmaktadır; ağırlıklı AB kaynaklı fonların dağıtımında *havuz görevi yapan bir proje değerlendirme kurumu!* Bu yeni kimliğin oluşum süreci, kurumun isminin dahi değişmesine yol açabilecek niteliktedir (Soyak: 2005:46–47)

Ek Tablo- 1: IMF ile Yapılan Stand-By Düzenlemeleri*	
Düzenlenmenin Başlangıç Tarihi	Miktar (Milyon SDR)
1. 1958	25
2. 1961	38
3. 1962	31
4. 1963	22
5. 1964	22
6. 1965	22
7. 1966	22
8. 1967	27
9. 1968	27
10. 1969	27
11. 1970	90
12. 1978	300
13. 1979	250
14. 1980	1.250
15. 1983	225
16. 1984	225
17. 1994	611
18. 2001	15.038
19. 2002	12.821
20. 2005	6.662

Kaynak: http://www.hazine.gov.tr/uluslararasi_iliskiler.htm
 *Aslında 1958 yılındaki tam stand-by sayılmadığı için 2005 yılında imzalanıp, şu an devam eden anlaşma 19. stand-by olarak bilinmektedir.

Ek Tablo-2: Dünya Bankası-Türkiye İlişkileri: Bazı Önemli Krediler (1963-80)			
DB Onay Tarihi	Projenin İsmi	Kredi Miktarı (milyon \$)	Kredinin Niteliği
31.04.1963	Seyhan Sulama Projesi	20	Proje Kredisi
14.07.1964	Mersin-Kadıncık Hidro elektrik Projesi	24	Proje Kredisi
29.10.1968	Keban Güç Projesi	25	Proje Kredisi
24.11.1970	Sınai Kalkınma Bankası Projesi (9)	40	Proje Kredisi
20.05.1971	Eğitim Projesi (1)	13.5	Proje Kredisi
18.01.1972	Sulama Rehabilitasyon Projesi	18	Proje Kredisi
14.03.1972	Ereğli Demir çelik Projesi	76	Proje Kredisi
27.06.1974	Elbistan Güç Projesi	148	Proje Kredisi
27.04.1976	Tarımsal Kredi ve Tarıma Dayalı Sanayi Projesi	63	Proje Kredisi
01.06.1978	Kuzey Ormancılık Projesi	86	Proje Kredisi
29.06.1978	Erdemir Çelik Projesi (2)	95	Proje Kredisi
12.07.1979	Sanayi Kalkınma Bankası Projesi (13)	60	Proje Kredisi

Kaynak: <http://www.worldbank.org> Türkiye'ye Yönelik Proje Bilgilerinin Olduğu Sayfalar

DB Onay Tarihi	Anlaşma	Ek Tablo-3: Dünya Bankası-Türkiye İlişkileri: Bazı Önemli Krediler (1980 Sonrası)
		Kredinin Amaçları ve Önemli Koşulları
25.3.1980 200	Yapısal Uyum Projesi Kredisi (YUPK)	—Mevcut üretim kapasitesinin etkin kullanılması, —Yürürlükteki projelerin tamamlanması ve hızlı bir geri ödemenin sağlanması, —Yeni yatırımların ihracat ve istihdam sağlama özelliği taşıması, —Kritik darboğazları giderecek alt yapı yatırımlarına öncelik tanınması.
06.07.1981 300	İkinci (YUPK)	—İhracatın geliştirilmesi, —Petrol ürünlerinin uluslar arası kıyaslanabilir düzeyde fiyatlandırılması, —Katma değer vergisine ilişkin bir yasanın çıkartılması.
27.05.1982 304.5	Üçüncü (YUPK)	İthalatın serbestleştirilmesindeki gelişmenin yeterliliği.
14.6.1983 150.4	Tarımsal Kredi Projesi (2)	Tarımsal kesimdeki serbest piyasa yönelimli reformları desteklemek.
23.06.1983 300.8	Dördüncü (YUPK)	—Kamu yatırımları programının rasyonalizasyonu, —Büyümenin döviz kazandırıcı etkinliklere dayandırılması, —Kamu yatırımları içinde KİT yatırımlarının azaltılması, alt yapı projelerine öncelik verilmesi, —Esnek kur politikasının sürdürülmesi, —Yabancı sermayenin teşvik edilmesi.
14.06.1984 376	Beşinci Yapısal Uyum Kredisi	V.BYKP hazırlığının hedefleri ve stratejisi açısından Yapısal Uyum Programına uygun olarak tamamlanması koşulu öne sürülmektedir
10.06.1986 300	Mali Sektör Uyum Kredisi (MSUK)	Teknik yardım ve politika reformu unsurlarından oluşmaktadır. Diğer kanallarla desteklenen mallar ile nükleer reaktör, altın mücevher ve tütün gibi kalemler hariç spesifik bir liste doğrultusunda toplam ticari ithalatın yaklaşık %1'lik kesimini finanse edecektir.
25.06.1987 325	Enerji Sektörü Uyum Kredisi	Bilgi elde edilemedi.
21.06.1988 400	İkinci Mali (MSUK)	Mali sektörde reformun desteklenmesi amacıyla verilmiştir
15.06.1989 250	Tarımsal Kredi Projesi (3)	Tarımsal üretim ve yatırım desteklemem için kredi temini, Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin güçlendirilmesi
13.06.1991 300	TEK Yeniden yapılandırma Projesi	TEK'in yeniden yapılandırılması; elektrik fiyatlama politikasında reform yapılması, yönetim uygulamasında reform, TEK'in borçlarının yeniden yapılandırılması amacıyla verilmiştir.
06.07.1999 252.5	İhracat Fin. Amaçlı kredi projesi	Son küresel kriz sonucunda ihracat sektöründe yaşanan olumsuzluklar gidermek için kısa ve orta vadede özel sektör ihracatçı kuruluşların işletme sermayelerini desteklemek ve yatırımlarını finanse etmek amacıyla verilen kredidir.
18.05.2000 759.6	Ekonomik Reform Projesi	—Sıkı maliye politikalarını destekleyecek yapısal mali reformları gerçekleştirmek, —Adil ve finansal olarak sürdürülebilir bir sosyal güvenlik sistemini sağlamak, —Finansal sektörün bütünlüğünü korumak ve finansal aracılığın etkinliğini iyileştirmek, —Tarımsal büyümeyi ve kırsal gelir oluşumunu teşvik etmek, —Enerji ve Telekom gibi alt yapı sektörlerini deregule etmek, özelleştirmeyi hızlandırmak.
21.12.2000 777.8	Mali Sektör Uyum Projesi	MSUP'nin temel amacı; uluslararası düzeyde performans ve kalitede rekabetçi olabilecek sağlıklı ve etkin bir bankacılık sistemini kurma niyetinde olan hükümetin bankacılık sektörü reformlarını desteklemektir. Bu amaca ulaşmak için şu faaliyetlerin yapılması gerekir: Bağımsız bir Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun oluşturulması; Türkiye'nin bankacılık sisteminde halen baskın olan devlet bankalarının özelleştirilmesi ve yeniden yapılandırılmasına yönelik güçlü bir ivme kazandırmak; sisteme yönelik standartların oluşturulması.
12.07.2001 1100.0	Programlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Projesi (PMKSUP)	Şubat 2001'deki krizin büyük ölçüde finansal sistemin zayıflığına dayandığından hareketle kamu ve finansal sektörün reformuna yönelik uygulamaların yapılması. Hükümetin kamu sektörü reform programını desteklemektedir. Bu program orta vadede üç kritik alana yönelmektedir: —Sürekli mali uyumu sağlamak için yapısal mali politikaları gerçekleştirmek, —Orta vadede kamu harcama yönetiminin etkinliği ve açıklığını geliştirmek için kurumsal reformlar ve politika programı başlatmak, —Kamu sektörünün yönetim kalitesini iyileştirmek için kurumsal reformlar yapmak..
12.07.2001 600	Tarımsal Reformu Tamamlama Projesi	Projenin temel amacı hükümetin tarımsal reform programını desteklemektir; özellikle suni teşviklerin ve hükümet desteklerinin dramatik bir biçimde azaltılması; tarımsal üreticiyi ve tarıma dayalı sanayinin verimliliğini artıracak bir destek sisteminin ikame edilmesi; doğrudan gelir desteği sistemine geçiş öngörülmektedir.
16.04.2002 1350.0	(PMKSUP (2))	Finansal ve kamu sektörü reformuna yönelik bütüncül bir reform gerçekleştirilmesi. Bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması, kamu bankalarına yönelik sorunların çözülmesi.
25.03.2004 502.03	Yenilenebilir Enerji Projesi	Yenilenebilir enerji kaynaklarının devlet garantisi olmaksızın özel mülkiyet altında dağıtımının teşvik edilmesi. (Türk Elektrik Piyasası Kanunu)

Kaynak: <http://www.worldbank.org> Türkiye'ye yönelik proje ve kredi bilgilerinin olduğu sayfalar ve Sezen, 1999.

KAYNAKÇA

- Alpago, H. (2002), *IMF Türkiye İlişkileri*, Ötüken Yayını, İstanbul.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler. (2007), *IMF Gözetiminde On Uzun Yıl: 1998–2008*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Doğan, Y. (1980), *IMF Kıskaçında Türkiye (1946–1980)*, Toplum Yayınevi, Ankara.
- DPT (1995, 2001, 2006), *VII-VIII ve IX. Kalkınma Planları*, DPT Yayınları, Ankara.
- Ekzen, N. (1984), “1980 Stabilizasyon Paketinin 1958, 1970 ve 1978–1979 Paketleri ile Karşılaştırmalı Analizi”, *Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım* (içinde), Yurt Yayınevi, Ankara.
- Ekzen, N.(2003), “2. Beş Yıllık IMF-Dünya Bankası Planı (2000-2004) Üzerine Değerlendirmeler”, www.bilkent.edu.tr/yeldanbs/yazularuye/Ekzenmart2003.pdf, Erişim: 28.11.2007.
- Eroğlu, N. (2004), “Finansal Küreselleşme: Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkileri”, *Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar* (içinde), Der: A. Soyak, Om Yayınevi, İstanbul.
- Esen, O. (2002), “Türkiye’de Uygulanan IMF Destekli Yapısal Programlar”, *Kriz ve IMF Politikaları* (içinde), Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Ghai, D.(1995), “Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme ve Sosyal Demokrasi”. *Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma* (içinde), Eds. R. Prendergast ve F. Stewart, Çev. İ. Esen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Güler, B.A. “Devletin Yeniden Yapılandırılması”, <http://www.bes.org.tr/yorum/yenidenyapilanma.htm> (Erişim Tarihi: 12.11.2002).
- Kardüz, A. A, *Güneş Gazetesi*, 15.9.1983.
- Krueger, A. O. (1997), “Whither The World Bank and The IMF ?”, *NBER Working Paper*, No. 6327, December, pp.16–19.
- Konukman, A.(1995) “Projeksiyonları Projesine Uymayan Bir Planın Hikâyesi”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt 6, Sayı 17–18, ss. 25-35.
- Ölmezouğlları, N. vd., (2002), “3 Kasım 2002 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Ekonomik Programlarına Bakış”, *Mülkiye Dergisi*, Sayı 236.
- Öztürk, A. (1985), “Ekonomik Planlama”, *Ekonomi El Kitabı* (içinde), Okan Yayıncılık, İstanbul
- Polak, J. J. (1997), “The IMF Monetary Model: A Hardy Perennial”, *Finance and Development*, Dec. pp. 16–19.
- Referans Gazetesi, “Kur Politikası 2013’e Kadar Değişmeyecek”, *Referans Gazetesi Ekopolitika*, 18.04.2006.
- Sezen, S. (1999), *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama*, TODAİE Yayınları,.
- Stiglitz, J. (2002), *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*, (Çev: A. Taşcıoğlu, D. Vural), Plan B Yayınları, İstanbul
- Soyak A, C. Bahçekapılı (1998), “İktisadi Krizler-IMF Politikaları İlişkisi ve Finance and Development Dergisindeki Yansımaları ”, *İktisat, İşletme ve Finans*, Yıl.13, Sayı.144, 1998, ss.48–61
- Soyak, A. (2005), “Ertelenen 9. Kalkınma Planı ve Türkiye’de Planlamanın Geleceği Üzerine Bir not”, *Bilim ve Ütopya*, Sayı: 136, Ekim, ss.45–48
- Soyak, A. (2006), *Ulusaldan Uluslarüstüne İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi*, 2. b, Der Yayınları, İstanbul.
- Sönmez, S. (1998), *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Şen, H. (1999), “The IMF and World Bank Approaches to Macroeconomic Management In Developing Countries”, *Yönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi*, No. 5, pp.367–378.